

Gösta Engtzell räddade tusentals judar – sönerna berättar | Allas

22 jun, 2026

Foto: Christel Lind, privat

Annika Jankell om kampen för sin mamma

Bilden av Sveriges agerande under andra världskriget handlar till största delen om undfallenhet mot Nazityskland, permittenttågen som fraktade tyska soldater genom landet och transporter av en hel division från Norge till Finland inför invasionen av Sovjetunionen.

Ljuset kom när Raoul Wallenberg åkte ner till Budapest i krigets slutskede för att rädda uppemot 100 000 ungerska judar undan Förintelsen.

Men den bilden är inte helt sann. Det fanns svenskar som gjorde motstånd mot tyskarna tidigare, som den svenska skrivbordshjälten Gösta Engzell. Han var då chef för rättsavdelningen på Utrikesdepartementet, UD.

I våras hade dramafilmen *Den svenska länken*, som handlar om hans insats under andra världskriget, premiär på Netflix och ett antal svenska biografer.

Henrik Dorsin spelar Gösta

I huvudrollen som Gösta Engzell ser vi komikern Henrik Dorsin. I andra roller återfinns Sissela Benn, Jonas Malmjö, Jonas Karlsson och Johan Glans.

I arbetet med filmen har manusförfattarna och regissörerna Thérèse Ahlbeck och Marcus Olsson lagt ner ett omfattande researcharbete och bland många andra intervjuat Gösta Engzells son Göran, 98.

– Det är bra att berättelsen om vad som verkligen hände blir tillgänglig för allmänheten. Jag tycker om filmen, men det är en dramatisering och allt stämmer inte med verkligheten, säger Göran som var tonåring under andra världskriget.

Ur filmen Den svenska länken, som lyfter fram Gösta Engzells insats. Netflix

Han förekommer själv i filmen som jazzintresserad tonåring. Jazzintresset finns kvar, vilket vi märker när vi träffar Gösta Engzells båda söner för en intervju om deras pappa.

Görans lägenhet på Kungsholmen i Stockholm domineras av en stor flygel.

– Jag har många minnen från pappa under krigsåren. Bland annat kommer jag ihåg när han kom hem och berättade att det pågick något fruktansvärt och att vi i Sverige var tvungna att agera, berättar Göran.

Hans bror Hans-Gösta föddes precis efter krigsslutet i Europa och har inga egna minnen från hans pappas agerande under kriget. Hans tidiga minnen av Gösta är mest från perioden 1961 – 1963 när han var sändebud och ambassadör i Helsingfors.

- Där levde han ett mycket socialt liv. Det sas om honom att han och mamma gick på 400 middagar om året. Hur det nu kunde vara möjligt, säger Hans-Gösta med ett leende.

Några spontana berättelser om krigsåren fick han aldrig höra och när han någon gång frågade fick han undvikande svar.

- Pappa tyckte inte det han gjorde var något märkvärdigt. Han ansåg att han bara hade gjort sin plikt.

Det var inte förrän strax före hans död 1997 som Gösta Engzells insatser blev allmänt kända, tack vare den svensk-amerikanska historikern Paul Levine som skrivit flera böcker om Förintelsen.

- Paul Levine träffade pappa några år före hans 100-årsdag och då berättade han relativt utförligt om sitt arbete under kriget och om sina försök att rädda judiska liv, säger Hans-Gösta.

Enligt journalisten och historikern Henrik Arnstad går det inte att överskatta Gösta Engzells insats under andra världskriget. Utan Gösta Engzell, ingen Raoul Wallenberg, och Gösta Engzells svenska skyddspass räddade tiotusentals nordiska och upp mot 100 000 ungerska judar undan gaskamrarna i sista stund.

- Han var verkligen en svensk hjälte. Han var den ende svenske makthavare som tidigt insåg vad som höll på att hända och som ansåg att han hade en moralisk skyldighet att försöka stoppa det, säger Henrik Arnstad.

Gösta Engzells vapen i kampen mot nazisterna var svensk byråkrati. Genom att utfärda svenska visum, till först norska och senare danska judar, och senare också skyddspass (som även utfärdades till judar i andra europeiska länder) räddade han dem undan deportationerna till förintelselägren.

- Pappa hade en hel stab av kvinnor anställda som skrev ut skyddspassen. Listigheten var stor när det gällde att hitta på inte bara de

nordiska judarnas svenska anknytning utan även länken till Sverige för judar i andra europeiska länder. Det kunde räcka med att de hade en mycket avlägsen svensk släkting eller att de någon gång arbetat i Sverige, berättar Hans-Gösta.

Bröderna är stolta över sin pappa, skrivbordshjälten. Foto: Christel Lind

Han fortsätter:

– Tyskarna var också mycket byråkratiska och tjänstemän på mellannivå ifrågasatte inte de svenska skyddspassen. Men det var en balansgång för pappa och hans kollegor på UD. Begärde de för mycket riskerade de att tyskarna reagerade.

Det gjorde de också. Självaste Adolf Eichmann, en av arkitekterna bakom Förintelsen, och som 1961 dömdes till döden för sina krigsförbrytelser av en israelisk domstol, klagade över att svenskarna saboterade utrotningen av judarna. Men verksamheten med skyddspass kunde ändå fortsätta.

– I filmen framställs Gösta Engzell som en lägre grå tjänsteman som fick kämpa mot sina högre chefer på UD, men så var inte verkligheten. Han var

en mycket mäktig UD-chef som var polare med statsminister Per Albin Hansson och utrikesminister Christian Günther och det var i samförstånd med dem som han utfärdade skyddspassen, säger Henrik Arnstad.

Ursprungligen kom Gösta Engzell från Halmstad där han föddes 1897. Via juridikstudier och en domarkarriär hamnade han på 30-talet på regeringskansliet i Stockholm. 1938 utsågs han till utrikesråd och chef för rättsavdelningen på utrikesdepartementet.

Han och hans hustru bodde i Bromma och de fick fyra söner. Göran och Hans-Gösta är de enda som fortfarande är i livet. Stig Engzell, som gick bort för ett par år sedan, var i många år verksam som journalist på Skånska Dagbladet i Malmö.

– Jag kommer ihåg att Per Albin, utrikesminister Günther och pappas UD-kollegor var hemma hos oss. Vi och Per Albins familj bodde inte så långt från varandra och ibland fick jag agera budbärare, berättar Göran.

Han sa att något med kriget var helt sinnessjukt

Bilden av den svenska undfallenheten mot Tyskland i början av krigsåren stämmer till viss del. Det fanns många tjänstemän på både lägre och högre nivå som glorifierade nazismen, och Sveriges band till Tyskland var på den tiden starka.

Men det betyder inte att det inte fanns svenskar som inte knöt näven i fickan. Gösta Engzell var en av dem.

Han var medveten om hotet mot de tyska judarna efter att han medverkade i en konferens i Evian 1938 om risken för stora judiska flyktingströmmar. Men han kände då inte till den fulla omfattningen av nazisternas planer.

Det ändrades radikalt i november 1942 när tyskarna tvingade 532 norska judar att gå ombord på ett lastfartyg i Oslos hamn. De transporteras sedan vidare till Auschwitz där barnen och kvinnorna omedelbart gasades ihjäl.

När det blev känt vad som hänt reagerade Sverige med bestörtning, vrede och hat mot tyskarna. Per Albin Hansson skrev ett telegram till Adolf Hitler om att Sverige åtog sig att ta emot alla de norska judarna – något fullständigt unikt i Europa på den tiden.

Gösta Engzell kom hem uppskakad

Göran Engzell minns att hans pappa en kväll uppskakad kom hem och berättade för honom:

– De håller på att ta död på alla judar. Det är fullständigt sinnessjukt, sa han.

Brödernas föräldrar Anna och Gösta.Foto: Privat

Det är nu som Gösta Engzell får sitt moraliska uppvaknande och

bestämmer sig för att bekämpa tyskarna med deras eget vapen – den byråkratiska nitiskheten.

– Jag var ung, men förstod att det pågick något fruktansvärt. På den tiden såg jag i stort sett bara pappa sent på kvällarna i sitt arbetsrum. Han jobbade hårt för att de norska judarna skulle få en fristad i Sverige, berättar Göran.

Räddningsaktionen började i huvudsak med att utfärda visum för de norska judarna och upprepades senare när tyskarna planerade att deportera de danska judarna.

Samtidigt kläckte Gösta Engzells rättsavdelning på UD idén med provisoriska pass eller skyddspass som kom att användas både för judar i de nordiska länderna och andra europeiska länder, som i Ungern, som riskerade att skickas till förintelselägren.

Det här har beskrivits som Sveriges finaste tid under andra världskriget och det fick New York Times att beskriva Sverige som "The only bright spot" i ett Europa underkastat Adolf Hitler.

Till slut vaknade även det ledande skiktet i USA angående Förintelsen. I januari 1944 grundades den amerikanska myndigheten War Refugee Board, WRB, (Krigsflyktingbyrån) som bland annat skulle hjälpa till att finansiera de svenska räddningsinsatserna.

Johan Glans, Sissela Benn och Henrik Dorsin (som spelar Gösta) är aktuella i filmen *Den svenska länken*. Foto: TT

Det var med WRB-pengar som Raoul Wallenberg kunde resa till Budapest och rädda ungerska judar i krigets slutskede genom att utfärda svenska skyddspass.

Raoul Wallenbergs insats har blivit föremål för flera böcker och filmer och han har hyllats som svensk hjälte under Förintelsen. Att han senare greps av en sovjetisk trupp och att hans vidare öde är okänt har bidragit till mytbildningen om honom.

– Utan att förminska Raoul Wallenbergs insatser så är fakta att han bara var en lägre tjänsteman på UD. Gösta Engzell var betydligt viktigare för den ungerska insatsen, säger Henrik Arnstad.

Orolig för Raoul Wallenberg

Att Raoul Wallenbergs insatser lyftes fram medan hans egna blev okända i flera decennier var inget som bekymrade Gösta Engzell eller som ledde till avundsjuka.

– Tvärtom hade pappa en stor beundran för Raoul och för det han gjorde i Ungern. Men jag minns också att han var orolig och hoppades att det inte skulle hända honom något, säger Göran.

Både Göran och Hans-Gösta tycker att *Den Svenska Länken* är en bra film och de hade stor behållning av att se den.

– Manusförfattarna har gjort ett mycket bra jobb. Men man måste komma ihåg att det är en dramatisering, en spelfilm, och inte en dokumentär, säger Hans-Gösta.

Han fortsätter sedan med ett skratt:

– I början reagerade jag på att Henrik Dorsin, en komiker, skulle göra rollen som pappa. Men han gör det bra. Kanske måste man berätta om det som hände med lite humor.

Sissela Benns karaktär har lagts till

Göran, som själv då och då besökte sin pappas arbetsplats, känner inte igen sig i beskrivningen av "källaridyllen" på UD och de demoniska personerna som arbetade där. Han reagerade också på att Henrik Dorsin i filmen går runt i en yllekofta.

– Så skulle pappa aldrig klätt sig. Det var kostym och slips som gällde.

Allas reels – starkt innehåll

I filmen är det även annat som enligt sönerna inte riktigt stämmer med verkligheten. Bland annat har några personer som aldrig funnits i verkligheten lagts till. Som Sissela Benns karaktär Rut Vogl, som filmens Gösta Engzell samtalar mycket med.

Hennes roll gör att tittarna får ta del av de tankar, funderingar och moraliska dilemman som Gösta Engzell själv brottades med.

– En del saker i filmen kan för oss framstå som lite konstiga. Men som sagt

så är det en dramadokumentär och huvudsaken är att budskapet om vad pappa gjorde går fram, säger Göran.

Även Henrik Arnstad, som ägnat de senaste 20 åren åt att studera Gösta Engzells insatser under andra världskriget, är nöjd med filmen.

– På ett sätt är det en skruvad komedi. Det är mer fiktion än dokumentärt. Utrikesdepartementet var inte så nazistiskt som föreställs och Engzell var inte så kuvad som han framställs. Men jag har inga problem med filmen. Den är bra och det är svårt att göra en dramatisering om en skrivbordshjälte.